

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ถ้าเรามองย้อนไปในอดีตจะพบว่า การศึกษาของไทยนับย้อนหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2411 เป็นต้นไปนั้น เป็นการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน เป็นการศึกษาแบบไม่มีระบบโรงเรียน ไม่มีสถาบันใดรับฝึกชอบโดยตรง ตลอดระยะเวลาก่อนที่จะมีการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น สถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ ความชำนาญ ตลอดจนทัศนคติและประสบการณ์ให้แก่บุตรธิดา คือ บ้าน วัด และวัง บ้านจะเป็นสถานศึกษาแห่งแรกที่ทำให้การศึกษาอบรมในแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) และได้ทำหน้าที่นี้มาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี ตลอดจนถึงปัจจุบันนี้ กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปยังบุตรหลานของตนหรือบุคคลที่อยู่ใกล้เคียง โดยบุคคลที่ถ่ายทอดนั้นมีได้มีอาชีพเป็นครู แต่จะใช้เวลาว่างของตนให้เป็นประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการสอนที่น่ายศึกษา กล่าวคือ เป็นการเรียนการสอนด้วยการกระทำ อาจกล่าวได้ว่า บ้านหรือสถาบันครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมการเรียนรู้ ความเชื่อ ทัศนคติ แบบแผนพฤติกรรมของครอบครัว เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ เพื่อประกอบอาชีพ โดยมีพ่อแม่เป็นครู บุตรหลานเป็นนักเรียน ลักษณะการเรียนการสอนเพื่อนั่งใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีพ่อแม่เป็นครู¹ โดยอาศัยความชำนาญที่

¹ เอื้อ บุษปะเกษ หงสกุล, "ประวัติศาสตร์การศึกษาสมัยอยุธยา"

ฝึกฝน และจากประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันมา เป็นการศึกษาวิธีปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม นำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สอนไปตามความรู้ที่มี เรียนมากน้อยแค่ไหนไม่มีกำหนด เวลาเรียนขึ้นอยู่กับว่าจะสะดวกเวลาใดก็เรียนเวลานั้น ไม่มีใบรับรองวิทยะฐานะ² แต่การศึกษา ก็ยังมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรม

การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีพ (Life - long Education) สามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตของบุคคลนั้น ๆ การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยจะเป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ เด็กจะศึกษาวิธีการดำรงชีวิตจากผู้ใหญ่ด้วยวิธีการสังเกตและเลียนแบบ ซึ่งครอบครัวจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ให้บุตรหลานให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

การศึกษาของไทยในอดีตนั้น ความมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อสร้างเสริมอุปนิสัยใจคอ ความถนัดตามธรรมชาติ การอบรมสั่งสอนโดยบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ เป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยมของบุคคลเป็นอย่างมาก การอบรมสั่งสอนของบิดามารดาจะเป็นสิ่งส่งเสริมและกำหนดนิสัยใจคอของลูก แบบแผนพฤติกรรมของครอบครัวเป็นอย่างไร สมาชิกในครอบครัวก็จะพยายามถ่ายทอดให้กับสมาชิกใหม่ของตน นอกจากนี้ในการเรียนการสอนจะมีการสอดแทรกค่านิยมตามความถนัดของแต่ละบุคคล ได้รับความรู้ไปกับการทำงานหรือการปฏิบัติจริงในชีวิตจริง วิธีการเรียนการสอนโดยการทำให้ดู และผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง ให้ฝึกทักษะและสังเกตกลเม็ดเล็กเด็กพรายเอาเอง

การศึกษาในค่านิยมพื้นฐานนั้น เป็นการศึกษาเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic needs) ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตคือ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค อาหาร โดยเฉพาะลักษณะเศรษฐกิจในชนบทเป็นแบบผลิตเอง ใช้เอง

²บุญสม นาวานุเคราะห์, "การศึกษานอกโรงเรียนในรอบ 200 ปี"
วิทยาราย 2 (ธันวาคม 2521): 30.

คือ ช่วยตัวเองทุกอย่าง ผลัดขึ้นมาเพื่อใช้ในครัวเรือน (Primary) มีประโยชน์ในการใช้สอยเพื่อประกอบการดำรงชีวิต (Functions) แล้วจึงค่อยปรับปรุงให้มีความงดงามกลายเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมท้องถิ่น และการสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นโดยอาศัยวัสดุหรือวัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง อาศัยความรู้และประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากพ่อแม่ไปสู่ลูก จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดเหล่านี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นเวลาช้านานนับร้อยปี สิ่งเหล่านี้เราสามารถกล่าวได้ว่า เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน (Popular) Wisdom หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ เป็นผลงานที่มีคุณค่าทางศิลปะ และสะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพราะเป็นการ เลือกรสรและนำเอาวัสดุที่อยู่ใกล้ตัวมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยการใช้ความรู้ที่ได้จากการสังเกต การศึกษาจากธรรมชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไป เมื่อรู้ถึงคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของวัสดุ และนำเอาวัสดุนั้นมาสร้างเป็นงานหัตถกรรมให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการใช้สอย สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สถาปัตยกรรมศาสตร์ของท้องถิ่น และสืบทอดการเรียนรู้ต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาการถ่ายทอด ถ้าศึกษาลงไปในรายละเอียดให้ลึกลงไปในระดับท้องถิ่นแล้ว จะทำให้เข้าใจพัฒนาการถ่ายทอดได้ลึกและเห็นลักษณะเฉพาะมากขึ้น เพราะท้องถิ่นแต่ละแห่งต่างก็มีลักษณะของชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ ที่แตกต่างกันออกไป ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงจะสามารถศึกษาได้จากการพัฒนาการของการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานที่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยนั้น สามารถแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ สภาพชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจ ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีรวมไปถึงวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องจักสานยังคงมาอยู่จนทุกวันนี้ ดังนั้นการศึกษาการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้าน จึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ที่เน้นสำนึกและการแสดงออกของกลุ่มคนในท้องถิ่นเป็นหลัก โดยพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างภาพรวมแห่งอดีต และสามารถเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้ เปรียบเสมือนได้ดูกระจกเงาซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาวะการณ์ต่าง ๆ ของบ้านเมืองในแต่ละสมัยว่ามีความเจริญ ความเสื่อม ความก้าวหน้าในอันใด อย่างไรบ้าง³

จังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง มีเนื้อที่ประมาณ 4,422.99 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,395,000 ไร่ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอันมาก อาชีพที่สำคัญได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่ทำการเกษตรถึง 1,786,700 ไร่ ถึงแม้ว่าจะเป็นจังหวัดที่พึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลักก็ตาม แต่ก็ยังมีการลงทุนด้านอุตสาหกรรมมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่จังหวัดฉะเชิงเทราเป็น 1 ใน 3 ของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งโครงการนี้ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัดคือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยกำหนดแนวทางพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ ให้เป็นแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมหนัก อุตสาหกรรมเบา อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก และอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายที่จะใช้ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออก-เฉียงเหนือในการส่งสินค้าออกไปสู่ต่างประเทศ โดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพฯ ซึ่งผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการนี้คือ เป็นแหล่งสร้างงานอีกแห่งหนึ่งของประเทศ ลดความแออัดโดยการกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง เป็นการสร้างชุมชนเมืองใหม่สำหรับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรม

จังหวัดฉะเชิงเทราไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรมหลัก ได้แก่ โรงงานแยกก๊าซธรรมชาติ บีโทรเคมี ปุ๋ยเคมี โซดาแอช เช่น

³ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (คำนำ)

ที่จังหวัดชลบุรี และระยอง แต่จังหวัดฉะเชิงเทราจะเป็นประตูเปิดไปสู่ภาคตะวันออก-เฉียงเหนือ และเป็นจังหวัดที่มีวัตถุดิบหลาย ๆ ประการ เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ไข่ ไก่ จึงถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางตลาดการเกษตร และอุตสาหกรรมแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตร ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นหลายแห่ง เช่น โรงงานแปรรูปสินค้าการเกษตร โรงงานโซเดียม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความพร้อมเรื่อง การคมนาคม เช่น ทางรถไฟสายฉะเชิงเทรา - สัตหีบ มีความพร้อมเรื่องระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสาร นอกจากนี้อัตราค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำถูกกว่ากรุงเทพฯ และปริมาณผล สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุจูงใจให้มีผู้สนใจอยากมาลงทุนในจังหวัดฉะเชิงเทรามากขึ้น

จากการที่มีโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการสร้างงานขึ้นมา มีส่วนช่วย แก้ปัญหาการว่างงาน การย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพฯ ของประชาชนในภูมิภาคนี้ก็ตาม แต่ก็สร้างปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เนื่องจากการขยายตัวขึ้นมาเป็นชุมชนเมือง เกิดปัญหาทางค่านายาเสพคิต การพนัน ค่านิยมของคนในพื้นที่จะเปลี่ยนไป จะมีความเชื่อเรื่องบุญกรรม ความกตัญญูและระบบอาวุโสน้อยลง ชอบการมีอำนาจ ความมั่งมี และนิยมวัตถุมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการพัฒนาตามโครงการชายฝั่งทะเล ตะวันออกนั้น เน้นความเจริญทางค่านวัตถุเป็นสำคัญ เมื่อคนยึดถือค่านิยมในเรื่อง วัตถุ จะพยายามชวนชวายเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุเหล่านั้น ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่จะลดลง มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สื่อมวลชนจะมีอิทธิพลมากขึ้น จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ชนบทธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังมีผลต่อสิ่งแวดล้อม โดย บางโรงงานอุตสาหกรรมส่งกลิ่นเหม็น ทำให้อากาศเสียหรือน้ำเสีย ก่อให้เกิดภาวะ มลพิษ ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง หรือผลเสียอาจเกิดขึ้น ต่อประโยชน์ส่วนรวม

จังหวัดฉะเชิงเทรา ตามแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ต้องการ ให้เป็นศูนย์กลางตลาดการเกษตรและอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร แต่อาชีพของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่นี้ก็ยังคง เป็นอาชีพเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ ยังคงอาศัยอยู่ในชนบท ยังมีชีวิตที่ผูกพันกับชนบท ประกอบอาชีพอิสระ อาศัยแรงงาน ภายในครอบครัวเป็นหลัก อัตราการว่างงานแม้จะมีอยู่บ้างก็เป็นส่วนน้อย การก่อสร้าง โรงงานอุตสาหกรรมยังกระจายไม่ทั่วถึง มีเฉพาะบริเวณที่มีความเจริญเท่านั้น ทำให้

ตลาดแรงงานในจังหวัดอยู่ในวงแคบ มีบุคคลเพียงกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่เข้ามาอยู่ใน
โรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมทำให้เกิด
การซื้อ - ขายที่ดิน มีการซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรกว้างขวางขึ้น ราคาของที่ดินสูงขึ้น
เจ้าของพื้นที่หันมาสนใจการค้าขายที่ดิน เลิกอาชีพเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่เกษตรกรรม
ลดลง แต่ก็ไม่มีผลกระทบต่อาชีพเกษตรกรรมมากนัก เพราะการซื้อขายที่ดินมีเฉพาะ
บางเขตเท่านั้น เช่น ในอำเภอบางคล้า อำเภอบ้านโพธิ์ เป็นต้น อาชีพส่วนใหญ่
ของชาวจังหวัดฉะเชิงเทราก็ยังคงทำนา รองลงมาคือ ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์
เมื่อมีเวลาด่างหลังจากการทำงาน ก็ไม่ได้ปล่อยเวลาเหล่านั้นให้เปล่าประโยชน์
หันมาพิจารณาว่า มีสิ่งใดบ้างที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และได้พบว่า
จังหวัดฉะเชิงเทรามีทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ ไม้ไผ่มาก จึงนำมาใช้ประโยชน์ เช่น
คนที่ทำนา จะนำไม้ไผ่มาสานเป็นกระบุง กระพ้อม เพื่อใส่ข้าว สานหมวกสำหรับ
ใส่กันความร้อน คนที่อาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ก็จะสานลุ่ม ลอบ ไซ เพื่อ
ดักจับสัตว์น้ำ สานข้องเพื่อใส่สัตว์น้ำ ซึ่งสัตว์น้ำที่จับได้ ก็นำมาเพื่อใช้ในการบริโภค
เป็นการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นความชาญฉลาด
ของคนในอดีตที่รู้จักแก้ปัญหาและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และถ่ายทอดความรู้
กันจกสานให้ เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ไปสู่บุตรหลาน

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา
เป็นที่ผลิตน้ำตาลของจังหวัด แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป
มีการสร้างถนน มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย มีการรับเอาวัฒนธรรมภายนอก
อย่างแพร่หลาย ซึ่งสืบเนื่องมาจากความเจริญและทันสมัยของการสื่อสารมวลชนต่าง ๆ
รวมทั้งการเป็นจังหวัด 1 ใน 3 ของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ก็ไม่ได้
ทำให้ประชาชนชาวจังหวัดฉะเชิงเทราทิ้งถิ่นฐานเดิมหรืออาชีพเดิม แต่ผลจาก
ความเจริญกลับทำให้คนรักถิ่นฐานของตนเอง รักอาชีพเดิม ดังเช่น ความเจริญ
ทางด้านคมนาคม ทำให้สะดวกต่อการติดต่อค้าขายสินค้า ประชาชนที่อยู่ในเมือง
หรือในกรุงเทพฯ นิยมท่องเที่ยวตามชนบทที่อยู่ห่างไกล มักจะซื้อสินค้าหัตถกรรม-
พื้นบ้านคิดไม่คิดมือเป็นที่ระลึก เป็นของฝาก หรือนำไปค้ค้แปลงตกแก่บ้านเรือน

ทำให้การผลิตเครื่องจักสานของคนในท้องถิ่นไม่สูญหายไป ยังคงนั่งจักสานเองเหมือนสมัยก่อนทำให้ยังคงรูปแบบเครื่องจักสานดั้งเดิมไว้ไม่ให้สูญหาย และยังเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แหล่งที่ผลิตมากคือ บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา⁴

บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหมู่บ้านชนากกลาง ประชาชนส่วนใหญ่มีกิจกรรมกรรม โดยทำนาเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือ ทำไร่ ทำสวนและเลี้ยงสัตว์ ในเวลาว่างหลังจากการทำนา ทำสวนหรือทำไร่ เกือบทุกหลังคาเรือน จะใช้ไม้ไผ่มาทำของใช้ในครอบครัว เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ นำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น ตะกร้า กระจอก และยังมีเครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ ไซ ซึ่งความรู้ในการจักสานนั้นจะได้อาณาจากผู้ใหญ่ และกล่าวได้ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากการสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยด้วยมือ มีความงามและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น เป็นสิ่งแสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ควรอนุรักษ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านสืบไป

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรจะมีการศึกษาค้นคว้าในเรื่องวิธีการถ่ายทอดความรู้ในหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างละเอียดตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันว่า ชาวบ้านมีวิธีการอย่างไร จึงสามารถสืบทอดและอนุรักษ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านได้ ถึงแม้ว่าจะมีความเจริญทางเทคโนโลยี ทำให้สภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ประชาชนในหมู่บ้านมีวิธีการอย่างไรในการแก้ปัญหาเหล่านี้ ไม่ให้หัตถกรรมพื้นบ้านสูญหายไป และยังคงรักษาคุณภาพของงานไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเห็นว่า บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ยังมีความเหมาะสมที่จะเป็นตัวอย่างสำคัญในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น เกี่ยวกับวิถีความเป็นอยู่ ชนบทรรมนิยมประเพณี

⁴สัมภาษณ์ สมศักดิ์ วรวิทย์. ศึกษานิเทศก์ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดฉะเชิงเทรา, 1 เมษายน 2535

เช่น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ จะรับการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ ถ้าผู้ใหญ่ในบ้านมีความถนัดทางใด ก็จะมีบุตรหลานของตนให้มีความถนัดทางค่านั้นไปด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเอง นอกจากนี้บ้านหนองปลาทอง ยังเป็นตัวอย่างสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่น ได้แก่ ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความคิดความเชื่อ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นข้อมูลในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ เช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพื้นฐานการกำเนิด และการดำรงอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน โดยศึกษาถึง
 - 1.1 พื้นฐานการกำเนิด การดำรงอยู่ และการพัฒนาของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยศึกษาถึง
 - สาเหตุที่ทำให้เกิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน
 - รูปแบบของเครื่องจักสาน
 - พัฒนาการของเครื่องจักสาน
 - การดำรงอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน

1.2 กระบวนการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองปลาทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยศึกษาถึง

- แหล่งความรู้
- ผู้ถ่ายทอด
- วิธีการถ่ายทอด
- การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีผลกระทบต่อ

การถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน

2. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะเครื่องจักสานเท่านั้น

3. ประชากรที่ใช้ เป็นชาวบ้านที่มีอาชีพจักสานในบ้านหนองปลาทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยแบ่งกลุ่มดังนี้

3.1 กลุ่มครอบครัว

3.2 เพื่อนบ้านและสมาชิกในหมู่บ้าน

3.3 บุคคลที่มีความชำนาญในการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน

คำจำกัดความในการวิจัย

หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน หมายถึง ภาชนะหรือเครื่องมือเครื่องใช้
ที่ทำจากไม้ไผ่ โดยทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือจำหน่ายเป็นรายได้

การถ่ายทอด หมายถึง การสอนการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน
จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่ได้จากการคิดได้เอง ทำเอง
หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ และนำความรู้นั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดความรู้จาก
คนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน โดยอาศัยความเชื่อทาง
ศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อและเคารพใน
สติปัญญาของบรรพบุรุษ เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการประวัติศาสตร์การบอกเล่า การวิจัยเอกสาร และการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสำรวจ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ประกอบ จึงมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการดังนี้

1. ประวัติศาสตร์การบอกเล่า เป็นการสัมภาษณ์ประชากรในหมู่บ้านที่เลือกเป็นกรณีศึกษา โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

1.1 ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยดำเนินการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1.1.1 ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา

ผู้ให้ข้อมูล

1. นายสมศักดิ์ วรฉวี ศึกษานิเทศก์ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. นายวิชาญ สมบูรณ์ยิ่ง ผู้ประสานงานการศึกษาออกโรงเรียน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

1.1.2 กรมการพัฒนาชุมชน ผู้ให้ข้อมูล

1. นางสาววัฒนา นนตะภา พัฒนาการตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

1.1.3 ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรในหมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. นายถวิล ยะหัตตะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. นายฟู คันเฮง อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

1.1.4 ประชากรของบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม
จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีความชำนาญทางก้านจักสานเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้าน
จำนวน 12 คน ประกอบด้วย

1. นางแกงอ่อน ฉนวนสุข อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. นางทองนุ่น อุ่นหวงศ์ อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 75 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. นางบุญมี ฉะยิงไต้ อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 80 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
4. นางแพง ทันเฮง อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
5. นายแพงคี โอสถานนท์ อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 135 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
6. นางมยุรา เฟ็งบุปผา อายุ 31 ปี บ้านเลขที่ 116 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
7. นางนูล ยะหัตตะ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 89 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
8. นางมอน ศิริบุปผา อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 80 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
9. นางละออง คำซ่า อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 80/1 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
10. นางสาววรรณ โอสถานนท์ อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 135 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
11. นางสาววาสนา อุ่นหวงศ์ อายุ 24 ปี บ้านเลขที่ 74 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
12. นางเอ็นดู หอมนิยม อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 116/1 หมู่ 2
บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. การศึกษาเอกสาร เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและรายงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แหล่งรวบรวมหลักฐาน ได้แก่

- 2.1 ที่ว่าการอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
- 2.2 ห้องสมุดประชาชนอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
- 2.3 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา
- 2.4 ห้องสมุดสถาบันราชภัฏฉะเชิงเทรา
- 2.5 ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา
- 2.6 หอสมุดแห่งชาติ
- 2.7 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น สถาบันวิทยบริการ
ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- 2.8 ห้องสมุดวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
- 2.9 สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา

3. การสำรวจ เป็นการสำรวจสภาพพื้นฐานของหมู่บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบสำรวจสภาพหมู่บ้าน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของหมู่บ้านด้านสภาพภูมิศาสตร์ สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ และสภาพทางการศึกษา
2. แบบสัมภาษณ์ เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการกำเนิด การดำรงอยู่ และวิธีการถ่ายทอดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. แบบสังเกตพฤติกรรมการถ่ายทอดการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อศึกษาพฤติกรรมที่เกิดขึ้น

การสร้างเครื่องมือทั้งหมดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้น ได้นำเครื่องมือทั้งหมดที่สร้างขึ้นไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านตรวจสอบข้อบกพร่องและเสนอแนะ ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์

1. นายวิชาญ สมบูรณ์ยิ่ง ผู้ประสานงานการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอมโนรมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. นางสาวอำภา วรพิพัฒน์ งานข่าวสารข้อมูล ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา
3. นางแพง คันเฮง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านจักสานของบ้านหนองป่าทอง อำเภอมโนรมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

1. ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์ การสังเกต ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการพรรณาคำความข้อมูล
2. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง นำมารวบรวมวิเคราะห์แล้วนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบการพรรณาคำความ
3. ข้อมูลจากแบบสำรวจหมู่บ้าน รวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสำรวจ นำเสนอในรูปแบบพรรณาคำความ
4. นำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยพิจารณาถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ เช่น ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยด้านอื่น ๆ

ที่มีผลต่อการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน ผู้วิจัยวิเคราะห์และนำเสนอ
โดยการพรรณนาความและนำเสนอแยกตามความเหมาะสมของเนื้อเรื่อง ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

บทที่ 3 การกำเนิดและดำรงอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน
บ้านหนองป่าทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

บทที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

บทที่ 5 บทสรุปอภิปราย ข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน
โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เห็นความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. เป็นการจรรโลงหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ไม่ให้สูญหาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย